

Der er mere *Under Sandet* – minerydningen efter besættelsen

Af John V. Jensen

Minerfeltet i baghaven

I forbindelse med lanceringen og promoveringen af filmen *Under Sandet* kunne man læse, at der her var tale om et sort kapitel i dansk historie og en hidtil uførtalt historie. Det er da også helt korrekt, at historien om minerydningen ikke hører til blandt danmarkshistoriens store paradenumre. Det er imidlertid ikke det samme som, at historien var ukendt, eller som man næsten kunne få på fornemmelsen, at nogen havde forsøgt at skjule sandheden for befolkningen, fordi den var for grum og for kompromitterende for danskerne.

Havde man i det øvrige Danmark glemt historien om de tyske miner, var der i hvert fald et sted i kongeriget, hvor man aldrig helt havde glemt det – og det var i området, der indtil 2007 hed Blåvandshuk Kommune. Her blev man med mellemrum mindet om den, hvis man besøgte Skallingen eller åbnede en avis en gang imellem. Det skyldtes de miner, som man i 1946 havde opgivet at rydde på Skallingen på grund af de komplicerede geografiske forhold, og som først helt var fjernet i 2012. Den lokale interesse for emnet koncentrerede sig naturligt nok først og fremmest om sikkerhedsspørgsmålet på Skallingen, mens de historiske

Afspærringen på Skallingen i forbindelse med minerydningen, der blev afsluttet i 2012.
Foto: Kystdirektoratet, Lemvig.

Gammel tysk tellermine (pansermine) M42 fundet i forbindelse med oprydningen i 2006-2012. Foto: Kystdirektoratet, Lemvig.

detaljer – kontroversielle eller ej – fyldte mindre. Var det farligt at besøge Skallingen, eller var det ikke?

Ikke mindst "Stoffer" alias Hans Peter Christoffersen, der med sin indsats i forbindelse med minerydningen, stod som den ubestridte, lokale ekspert, og kunne derfor med stor vægt udtale sig om emnet, når det en gang i mellem dukkede op i medierne. Stoffer mente allerede i 1966, at minerne var uskedelige. Da der var gået 20 år, som var det åremål, man af sikkerhedsmæssige grunde havde valgt at afspærre området på Skallingen for offentligheden.¹ En lignende holdning gav Aage Skovbjerg, der var fårehyrde på Skallingen, udtryk for i en avisartikel Randers Amtsavis. Skovbjerg fortalte til journalistens gru, at han løbende samlede masser af rustne miner op, og når han havde tilstrækkeligt mange, ringede han til en sprængningsekspert, der så sørgede for at få dem væk.² Fårehyrden delte tilsyneladende hverken journalistens eller myndigheders angst. Generelt kan man vel sige, at de fleste med lokalt kendskab til Skallingen delte disse synspunkter. Således kan man jo også i dag konstatere, at der gennem 60 år aldrig indtraf en mineulykke derude.

På den måde levede historien om de tyske miner fortsat lokalt, men under afslappede former, mens det i det øvrige Danmark sikkert løb mange koldt ned af ryggen, når man hørte og læste, at vi i Danmark havde et af Europas sidste minefelter lige i baghaven (det var før Balkan-krigene i 1990'erne).

Set med lokale øjne var det derfor også med nogen hovedrysten, da nyheden i 2005 kom, at det var blevet besluttet at rydde Danmarks sidste minefelt. En trecifret millionudgift på noget, der ikke længere var farligt. Det gav ikke meget mening!

Sagen skal imidlertid ses i en større perspektiv, nemlig at beslutningen var en følge af den såkaldte Ottawa-konvention fra 1997, som Danmark tiltrådte i 1999. Ifølge denne konvention ville man fremover forbyde fremstillingen

Den lokale mineekspert Hans Peter Christoffersen bedre kendt som "Stoffer", der deltog i minerydningen på Skallingen fra 1945. Billedet stammer fra en artikel i Vestkysten juni 1985. Blaavandshuk Lokalhistoriske Arkiv.

af landminer. Samtidig forpligtede de lande, der underskrev konventionen, sig til at fjerne og destruere miner på eget område.³ Skallingen skulle ryddes for miner, og i 2012 var Danmarks sidste minefelt ryddet. Den endelige pris blev, ifølge et brev fra Kystdirektoratet til Transportudvalget, på 195 millioner kr.⁴ Ved arbejdets begyndelse havde der ganske vist været bekymrede røster fremme om, at det ville tage 10 år at rydde minerne, og prisen ville blive på 300 millioner kr.⁵

Minerydningen på Skallingen fandt sted i flere etaper, og daværende transportminister Carina Christensen (K) besøgte i april 2008 Skallingen i forbindelse med afslutningen på en af delfaserne. Her udtalte hun til Jyske Vestkysten, at hun syntes, "at pengene er givet godt ud, [...] selv om en del skeptikere har peget på, at der har været masser af trafik og ingen minesprængninger på naturhalvøen siden Anden Verdenskrig." Hun tilføjede – ikke uden et glimt i øjet, at: "det var en eksplosiv sag, der landede hos min forgænger. Vi kan ikke tillade, at besøgende i et

Minerydningen var livsfarlig. Det er uklart nøjagtigt, hvor mange tyske mine-ryddere, der mistede livet i Danmark efter befrielsen. Tallet er omkring 200.

af Danmarks smukkeste naturområder udsættes for risiko. Det skal jo ikke være actionferie at vandre her."⁶ Ministeren hæftede sig således ved, at risikoen ved at opholde sig på Skallingen helt ville forsvinde, og det var netop det, som skulle siges "politisk".

Ikke desto mindre er det tydeligt, at minerydningen på Skallingen efter årtusindskiftet først og fremmest var en politisk nødvendighed, fremkaldt af Danmarks tiltrædelse af Ottawa-konventionen og ikke, som man let kunne tro, en sikkerhedsmæssig, som det gav mening at bruge næsten 200 millioner kroner på. Havde man villet investere i sikkerhed i området, havde pengene utvivlsomt været givet bedre ud på yderligere oprensning af Grindstedværkets giftforurening i Kjærgård plantage.

På den måde havde historien om minerydningen været en del af den lokale bevidsthed nærmest siden den tyske kapitulation, men, som sagt, handlede det lokalt mere om sikkerhed og mindre om et kritisk blik på den danske selvforståelse. Denne kritiske vending kom ikke mindst i kølvandet på Helge Hagemanns bog *Under tvang* fra 1998, hvor forfatteren argumenterede for, at Danmark i forbindelse med minerydningen begik en krigsforbrydelse. Den kritiske debat og debatten om vores nationale selvforståelse dukkede imidlertid også op lokalt, og også her har man været nødt til stille spørgsmålet, hvor betændt denne del af historien var, og om der vitterligt foregik krigsforbrydelser lokalt?

Minerydningen på museum

Historien om minerydningen på den jyske vestkyst skal på museum! Den første særudstilling på det ny Tirpitz-museum kommer til at handle om minerydningen i fortid og nutid. Det vil sige, at udstillingen vil tage fat på en lang række aspekter af minerydningen. Det være sig teknologien, det være sig miner som et nutidigt problem, minerydningen efter besættelsen og historien om rydningen af Skallingen 2005-2012 m.m.

I de tilfælde, hvor minekortene ikke stemte overens med antallet af optagne miner, blev minefelterne indhegnet og forsynet med advarselsskilte som dette.

I den forbindelse har jeg, blandt andet tilskyndet af den ny film *Under Sandet*, arbejdet med emnet for at få klarhed over, hvad der er op og ned i den sag. Der kan næppe herske megen tvivl om, at det er minerydningen efter besættelsen, som er det mest komplicerede af de aspekter, som den ny udstilling tager op. Det gør imidlertid ikke de øvrige elementer mindre relevante, men især to spørgsmål melder sig, når vi taler om minerydningen efter besættelsen. Hvordan kunne det gå til, at over 200 tyske mineryddere omkom i Danmark efter besættelsen? Og begik danskerne krigsforbrydelser i den forbindelse? Det skal vi have svar på.

Minerne kapitulerede ikke

Fra omkring 1943 og indtil befrielsen forberedte den tyske besættelsesmagt sig i stigende grad på at kunne forsvare sig mod en allieret landgang fra vest. Det betød igangsætning af byggeriet af et enormt forsvarsværk fra Nordkap til den fransk-spanske grænse. I Danmark anså besættelsesmagten den jyske vestkyst for at være det mest oplagte mål for en allieret landsætning. Den landsætning, der endte med at blive realiseret med Operation Overlord på Normandiets strande tirsdag den 6. juni 1944 (D-dag).⁷

Langs Nordsøens og Atlanterhavets kyster nedlagde tyskerne millioner af miner (land- og søminer) både før og efter den allierede landgang i Normandiet. Landminefelterne udgjorde et bælte bl.a. langs den jyske vestkyst og var sammen med pigtrådsspærringer og betonbunkers væsentlige led i den tyske forsvarsstrategi mod en landgang fra vest. Hele den jyske vestkyst blev mineret med omkring 1.500.000 miner og i særdeleshed strækningen fra Esbjerg til Nymindesgab, hvor ca. 620.000 miner var nedlagt svarende til ca. 40 % af samtlige miner i Danmark.⁸ Faktisk skulle de øvrige danske kyster også have været mineret, men det nåede man ikke, inden krigen var forbi.

Det er efterfølgende blevet hævdet, at den vigtigste opgave efter kapitulationen, næst efter at få de tyske soldater ud af landet, var at befri landet for de udlagte miner.⁹ Således fik langt størsteparten af de over 200.000 tyske tropper i Danmark næsten øjeblikkelig marchordre, og i løbet af nogle få dage forlod de landet.¹⁰ I modsætning til besættelsesmagten kapitulerede minerne ikke. De mange

“Ørkenræven” eller feltmarskal Erwin Rommel i Vejers december 1943 – i baggrunden Vejers Strandhotel. Rommel havde på dette tidspunkt ansvaret for forsvaret af den vesteuropæiske kyst mod en allieret landgang.

minefelter lå tilbage; de udgjorde en samfundsmæssig trussel og gjorde store dele af den jyske vestkyst næsten utilgængelig.

Kaptajn og chef for Den Danske Brigades pionerkommando Dietrich Anselmo Wieth-Knudsen skønnede efterfølgende, at et areal på ca. 100.000 ha (1.000 km²) var indhegnet til minefelter, og heraf var ca. 1/10 egentligt minebelagte.¹¹ Opgaven var nu at sikre, at disse arealer igen blev tilgængelige for den danske befolkning. Halvanden million miner var et stort antal, alligevel vurderede Wieth-Knudsen det i 1946 som ringe i forhold til andre besatte lande.¹²

Umiddelbart efter befrielsen fremsatte det danske Krigsministerium over for de engelske militærmyndigheder spørgsmålet om fjernelse af landminerne ved den tyske besættelsesmagts egen foranstaltning inden dennes afmarch her fra landet.¹³ Og den 9. maj 1945 befalede den britiske overkommando i Danmark under general Dewing rydningen af minefelterne først og fremmest i Jylland og på Fyn. Af befalingen fremgik det desuden, at alle tyske soldater, der var uddannede i minerydning dvs. pionerer

Den britiske major Stanley Holland ses her til højre. Major Holland var chef for minerydningen efter krigen. Stillbillede fra filmen "Livsfare miner" fra 1946 – optaget 1945.

Danske, britiske og tyske officerer. På billedet ses som nr. to fra venstre major Stanley Holland, dernæst en ukendt enarmet tysk officer. Nr. fire fra venstre i lys skjorte er Hauptmann (kaptajn) Geuer, der ledede de tyske mineryddere under engelsk kommando og dansk kontrol. Foto: Gillelejegruppen.

og infanteripionerer, skulle tages ud af marchgrupperne og ledes af pionerofficerer, så arbejdet kunne gå i gang hurtigst muligt.¹⁴ Hensigten var, at fremskaffe det størst mulige antal soldater med kendskab til minering og minerydning. Dette kunne naturligvis kun være et ønske, og det er sikkert, at det kun var en del af de soldater, der blev sat til at rydde minerne, der tilhørte pionertropperne.

Allerede i dagene omkring den tyske kapitulation havde englænderne fået overdraget mineplanerne af tyskerne. Og den 10. maj 1945 dannede tyskerne "Minenkommando Dänemark", der skulle foretage rydningen af minerne under S.H.A.E.F.'s (de vestallieredes) kontrol. Dette var blevet aftalt under forhandlingerne mellem briterne og værne magten på Hotel D'Angleterre i København. Allerede den 11. juli optoges de første miner, skriver Wieth-Knudsen.¹⁵

Det blev de britiske styrker, og *ikke* Den Danske Brigade, der var kommet tilbage fra Håtunaholm i Sverige, der altså tilskyndet af den nydannede danske samlingsregering og

det danske krigsministerium skulle sørge for, at besættelsesmagten selv kom til at forestå det farlige arbejde. I spidsen for minerydningen stod den britiske major Stanley Holland, og af hans udsendte kommando fremgår den tysk-britiske aftale, nemlig at tyske styrker selv skulle forestå minerydningen. Det fremgår også, at tyskerne havde frie hænder til at løse opgaven efter eget ønske, men "målet var at afslutte minerydningen i Danmark på den kortest mulige tid", som der står i major Hollands *Orientering vedrørende Minenkommando Dänemark*.¹⁶

De danske myndigheder var imidlertid ikke sikre på, at minerydningen blev udført forsvarligt, når tyskerne arbejdede alene. Derfor blev det på dansk foranledning bestemt af S.H.A.E.F., at tyskerne skulle kontrolleres. Til assistance havde major Holland et mindre britisk kontrolmandskab i Danmark, der slet ikke havde kapacitet til at håndtere den omfattende opgave. Han overdrog derfor opgaven til Brigaden.¹⁷ Det blev derfor Den Danske Brigade, der i de første måneder kom til at bistå briterne i dette arbejde og fra 10. juli 1945, efter Brigadens opløsning og hjemsendelse, blev opgaven overtaget af indkaldte danske menige og deres befalingsmænd.

Den tyske chef for minerydningen blev kaptajn (Hauptmann) Geuer fra pionerskolen i Horsens. Han var som de øvrige tyskere underordnet major Holland. Ifølge den afsluttede rapport fra Dienstgruppe Dänemarks virksomhed, sandsynligvis skrevet ultimo 1948, anføres det i øvrigt, at Minenkommando Dänemark bestod af Armeepionierschule, Horsens, die Infanteriepionierzüge, Aalborg og endvidere Pionerbataljon 325, Nørresundby/Oksbøl og Panserpionerbataljon 208 samt Pionerbataljonerne 1060 og 1066, Oksbøl og Pionerbataljon 1233, Rom (Lemvig) og senere Blåvand.¹⁸ I Oksbøl var Pionerbataljonens tre kompagnier fordelt i Esbjerg, Børsmose og i den gamle danske lejr (Sydlejren).¹⁹

I første omgang bestod styrken i Danmark af 1.000 tilbageværende tyske pionersoldater, befalingsmænd og menige, og dette tal blev siden forøget først til 1.800

Den Danske Brigade på cykel foran Ringkøbing Museum og Kreditforeningsbygningen. Brigaden var efter befrielsen kommet hjem fra Sverige. Brigadens folk varetog kontrollen for minerydningen indtil 10. juli 1945, da den blev hjemsendt. Herefter bestod det danske kontrolkorps af genindkaldte soldater og frivillige brigadefolk. Foto: Folke Petersson.

mand og den sidste halvanden måned yderligere til 2.500-2.600.²⁰ Af denne styrke var to tredjedele svarende til omkring 1.700 mand beskæftiget med minerydning, mens de resterende havde stabsfunktioner.²¹

De tyske befalingsmænd skulle i øvrigt have ledt minerydningen med meget streng disciplin, som den tidligere omtalte "Stoffer", der selv var involveret i minerydningen på Skallingen, fortalte til dagbladet Aktuelt mange år senere. Udsagnet virker plausibelt; Hitler-Tysklands effektive og hårde krigsførelse over det meste af verden taget i betragtning.

Krigsfanger og krigsfangelejr i Danmark?

Disse mere end to tusind tyske soldater, der var tilbageholdt i Danmark, havde ikke status af krigsfanger, men var, som den tyske historiker Helmut Wolff gør opmærksom på, "surrendered enemy personnel" (SEP), idet briterne ikke tog

krigsfanger i hverken Danmark eller Norge.²² At der ikke var tale om egentlige krigsfanger betød, at minerydningsordren ikke var i konflikt med Genevekonventionerne, som var underskrevet af både Storbritannien og Danmark. Der er i øvrigt heller ikke noget, der tyder på, at befalingen om, at tyskerne selv skulle rydde minerne, blev underskrevet under tysk protest. Krigen var tabt, og sejrherren stillede betingelserne.

Således anføres det sidst i Dienstgruppe Dänemarks afsluttende rapport, "at de faldne deres pligt tro har gjort deres til genopbygningen af Europa."²³ Det er en vældig

interessant sætning, fordi den stammer fra tyskerne selv, og fordi den understreger en opfattelse af, at ofrene ikke var forgæves men havde en mening, der rakte ud over den enkelte og ind i fremtiden og til genopbygningen af Europa. Samtidig synes den at afspejle en anden tid, hvor det, at 214 soldater gav deres eget liv for at redde civile, blev opfattet som både acceptabelt og meningsfuldt måske først og fremmest fra dansk side, men altså også fra nogle tyskeres side.²⁴

Det var netop sådanne synspunkter, der gennem mange år dannede normen for, hvordan man opfattede historien

Tyske pionerer fra Ringkøbingområdet i 1945. Der var ikke tale om børnesoldater, men pionerne bestod af unge mænd. De yngste var omkring 16 år og havde i reglen allerede været indkaldt til tysk krigstjeneste inden turen gik til Danmark. Foto: Folke Petersson.

om minerydningen. Synspunktet har ændret sig siden, antageligt fordi fokus i højere grad har skiftet fra det kollektive til det individuelle, hvilket får uretfærdigheden til at træde tydeligere frem i hvert enkelt tilfælde i dag mange år senere.

Minerydderstyrken udgjorde, som nævnt, først blot 1.000 mand og voksede siden til omkring 2.600. Dette var muligt, fordi nye folk blev hentet op fra *fangelejrene* syd for grænsen i Slesvig, som Wieth-Knudsen skriver.²⁵ I både de britiske såvel som de amerikanske interneringslejre betød det store antal internerede og den dårlige forsynings-situation, at fangernes kost var spartansk og bestod af te, erstatningskaffe, brød og suppe. Den engelske historiker Richard Bessel, der har undersøgt sagen, skriver, at selvom fangerne ikke ligefrem sultede i lejrene, tabte de sig betydeligt og blev modtagelige over for sygdomme. Mange af de vestallieredes krigsfanger blev i øvrigt sendt videre til lejre i Storbritannien, hvorfra de ofte blev sendt videre til lejre i USA og Canada.²⁶

I det danske tilfælde blev minerydderne eller soldaterne, som nævnt, hentet fra fangelejrene, og de kom sandsynligvis alt overvejende fra de britisk kontrollerede lejre først og fremmest Eiderstedt ca. 25 km sydvest for Husum, hvor mange af besættelsesmagtens soldater fra netop Danmark var internerede.²⁷ Derudover eventuelt også fra Esterwegen ca. 80 km vest for Bremen og Neuengamme ved Hamburg.

Dette gælder eksempelvis den kun 16-årige Armin Sütel, der kort før den tyske kapitulation var blevet uddannet til pionertjeneste i Værnemagten. Herefter var han med besættelsesmagten kommet til Danmark. Allerede den 6. maj 1945 deltog Sütel med de øvrige tyske soldater i udmarchen fra Danmark. Den 12. maj noterede han i sin dagbog, at han var ankommet til Eiderstedt, som han betegnede som en "militær-koncentrationslejr". Knap 14 dage senere den 25. maj 1945 kl. 6.00 om morgenen befandt han sig på en lastbil, fordi hans gamle enhed "Panzer Pionier Bataljon 1233" skulle tilbage til Danmark for at optage miner, som han skriver.²⁸ Den 29. maj 1945

Et afslappet øjeblik. En tysk minerydder og den danske kontrollant "Stoffer". Bemærk den tyske minerydders uniform (tv), hvor det nazistiske ørneemblem er fjernet, og kun skyggen er tilbage. Foto: Blaavandshuk Lokalhistoriske Arkiv.

afgang mod Danmark. Hvis Sütel var imod overflytningen fra krigsfangelejren til minerydning i Danmark, er hans dagbog tavs derom. I Danmark udstationeredes han først i Hansted og kom snart efter til Nymindegab og derfra videre til Skallingen. Den 20. juni 1945 noterede han: "I løbet af tre dage 5 døde, 2 hårdtsårede og 1 letsåret".²⁹

Tabene er til at få øje på, og den 7. juli noterede han: "Panzer Pionier Bataljon 1233 er nu oppe på: 9 døde, 17 sårede". Armin Sütel hørte til det store flertal, der klarede opgaven og var altså med den 22. september 1945, da minerydningen afsluttedes. Sütels indsats havde tilsyneladende været tilfredsstillende, i hvert fald nævner han, at han var blevet udnævnt til korporal. Den 31. september 1945 var der afgang til Tyskland fra Varde Banegård. Et par dage senere var han hjemme. Den 1. november 1945 blev han hjemsendt, og hans tjenestetid var forbi.³⁰

Krigsfangelejre som Eiderstedt, Neuengamme etc. kender vi for det første intet til i Danmark efter befrielsen: For det andet betød forholdene i Tyskland, at soldaterne antageligt gerne ville ud af lejrene, der på grund af

den sparsomme kost og sygdom også kunne være farlige. Minerydningen i Danmark bød på den måde en mulighed for at vende tilbage til soldaterlivet, som jo for mange var deres identitet og det eneste erhverv, de i virkeligheden kendte. Desuden viser Sütels eksempel også, at han trods sine blot 16 år allerede var indrulleret i Værnemagten, men også at han vendte tilbage til sin gamle enhed. Tilsyneladende *business as usual* blandt de tyske tropper. Noget lignende ville ikke have forekommet i regulære krigsfangelejre.

En mulig vej ud af de britiske fangelejre var simpelthen at komme til Danmark for at rydde miner på den jyske vestkyst. Efter ankomsten til Danmark indgik fangerne i minekommandoen, og tiden som interneret krigsfange i Tyskland var forbi. Pest eller kolera kan man sige, men for nogle var dette et acceptabelt alternativ.

Interessant er i den sammenhæng en udtalelse af den britiske major Stanley Holland fra 1992, altså mange år senere, hvor han fortalte, at situationen dengang havde været sensationel, fordi man aldrig før i noget land havde anvendt besejrede styrker til at rydde op efter egne gerninger. Derefter berettede Holland, at madrationerne til *krigsfanger* var fastlagt i alle civiliserede lande, og at minerydningsarbejdet var krævende og fordrede koncentration, hvorfor han beordrede, at soldaterne skulle modtage øgede rationer med højt kalorieindhold.³¹ Interessant, at Holland mange år senere omtalte de tyske mineryddere som netop *krigsfanger*, hvilket de altså teknisk set ikke var. Holland fremhævede ved en anden lejlighed, at den tyske chef for Dienstgruppe Dänemark oberst Toepke ved Hollands afrejse fra Danmark havde takket for det hensyn, "jeg havde vist dem som *krigsfanger*".³² Hollands erindring om krigsfanger er interessant, da den jo egentlig gør ham selv til krigsforbryder.

Sagen er dog den, at de tyske styrker i Danmark ikke var internerede bag pigtråd eller sad bag lås og slå, sådan som det havde været tilfældet, hvis de havde været internerede krigsfanger som i Tyskland. Tyskerne indkvarteredes af modstandsbevægelsens lokale repræsentanter

eller, hvis de ikke formåede dette, ved egen eller gruppechefernes foranstaltning. Det skete for det meste i lejre eller barakker, som tidligere havde været brugt af den tyske hær, skriver Wieth-Knudsen.³³ Især i starten voldte det problemer med at få såvel danske kontrollanter som de tyske styrker indkvarteret, fordi hverken myndighederne eller befolkningen ville have noget med tyskerne at gøre efter kapitulationen.³⁴ Arbejdsdagen var typisk på otte timer, men ofte kun 5-6 timer, og der blev ikke arbejdet søn- og helligdage.³⁵ Desuden anføres det i "Instruktionen" til de danske kontrollanter under *Særlige forhold*, at: "Tysk Personal i Minekommando "Dänemark" har Tilladelse til at være ude til Kl. 21." Hvilket først og fremmest vækker mindelse om livet på en almindelig militærkaserne og ikke en fangelejr, og den næste sætning understreger yderligere, at der ikke var tale om fanger "De tyske befalingsmænd har ret til at bære Vaaben".³⁶ Hvorom alting er: krigsfangelejre, som de kendes fra hele Tyskland i tiden efter krigsafslutningen, kendes ikke i Danmark. Interneringslejre for landsforrædere og flygtningelejre for civile tyskere havde man derimod i Danmark, men det er en anden historie.

At der ikke var tale om krigsfanger, gør naturligvis ikke tabene mindre, men som chefen for det dengang eksisterende Dienstgruppe Dänemark den tyske oberstløjtnant Günter Toepke,³⁷ sagde til Henrik Havrehed, så betød det efter hans opfattelse meget, at soldaterne blev kommanderet af deres egne folk, at de var i uniform (og bevæbnede), og at de kunne fortsætte inden for deres vant rammer og militære strukturer.³⁸

Krigsfanger eller ej? Spørgsmålet er ikke kun interessant, fordi det ville kunne bringe Storbritannien og måske også Danmark i konflikt med Genevekonventionerne, men også fordi det er vigtigt at slå fast, at der ikke fandtes krigsfangelejre med internerede tyske soldater i Danmark efter krigen. Derfor var der ikke tale om en konventionsstridig brug af krigsfanger til minerydningen.³⁹ Således fandt der efter min overbevisning ikke egentlige krigsforbrydelser sted i forbindelse med minerydningen, hverken nationalt

eller lokalt. Tilbage står derfor, det måske i virkeligheden mindst lige så interessante og relevante spørgsmål, hvordan omkring 200 mand kunne miste livet i forbindelse med minerydningsopgaven?

“paa Rekordtid”

Minerydningen begyndte få dage efter befrielsen og op-hørte officielt den 1. oktober 1945 – da havde man fjernet 1.389.281 miner. Det kunne være et yderst farligt arbejde, og meget tyder da også på, at især de første måneder maj, juni og juli blev ramt af mange ulykker. Og måske også selvmord?⁴⁰ Når minerydningen blev farlig, var det efter Folke Peterssens mening på grund af det opskruede tempo. Det gik simpelthen for stærkt, og det gik ud over sikkerheden. Folke Petersson fungerede som dansk kontrollant helt fra starten i 1945, først som en del af brigaden og siden som frivillig indtil årsskiftet 1946-47.

Synspunktet understøttes af flere kilder. Af den tidligere omtalte tyske pioners dagbog fremgår det, at tempoet på Skallingen, der var det sidste og samtidig vanskeligste sted at rydde for miner, mod slutningen blev skruet i vejret. Den 21. august 1945 noterede han, at den mindste præstation pr. mand, pr. dag var 70 m². Kort efter den 30. august 1945 noterede han, at den mindste præstation pr. mand pr. dag efter ordre fra major Holland nu var 200 m².⁴¹ Og noget kunne tyde på, at det var englændernes beslutning, at nu skulle arbejdet være færdigt.⁴² Denne forøgelse af tempoet skulle ifølge Uffe Bregendahl, der har lavet en dokumentarfilm om minerydningen til TV-MidtVest, have betydet, at antallet af mineulykker steg voldsomt.

Interessant er imidlertid det diagram over optagne miner, som Wieth-Knudsen bringer i sin artikel *Minerydning i Danmark* hvoraf det fremgår, at det faktisk var i slutningen af juni og starten af juli 1945, der blev optaget flest miner med ca. 27.000 om dagen, hvorefter det faldt støt med en lille stigning i begyndelsen af august og derefter en mindre slutspurt i september 1945, hvor antallet ellers var nede på

Tyske minerydder i aktion i et panserminfelt.
Foto: Blaavandshuk Lokalhistoriske Arkiv.

3.500-4.000, men så til sidst stiger til ca. 8.000 miner dagligt – altså langt under niveauet i juni-juli.⁴³ Slutspurten kan være faldet sammen med, at de sidste felter var mere besværlige og antallet af utrænede soldater også var højt, hvorfor denne periode oplevedes ekstra hård af den dagbogsførende pioner. Det kan i sidste ende også have været lokale forhold, der har spillet ind.

Vi kan måske komme det en smule nærmere, fordi de dræbte minerydderes jordiske rester ligger fordelt på de tyske krigskirkegårde i Danmark. På gravstenene er soldatens rang eller våbenart ofte anført. Ved at undersøge de knap 12.000 soldater- og flygtningegrave, som findes i Jylland, får vi en strømpil, der kan antyde nogle tendenser. I denne sammenhæng er ikke mindst Vestjylland interessant, fordi de pionerer, der var blandt minerydderne, der mistede livet i forbindelse med minerydningen på vestkysten, blev begravet her.⁴⁴

Hvad afspejler så “de døde pionerer” på de tyske krigskirkegårde i Danmark? Ser vi på antallet af døde fordelt på år, var 1945 ikke overraskende det voldsomste år, med 85 døde, hvoraf de 21 var døde inden befrielsen, mens 64

Opsamlingsplads for desarmerede miner, personel- såvel som panserminer. Billedet stammer fra Ole Palsbos film "Livsfare – Miner!" fra 1946.

døde efter. Disse 64 fordeler sig igen på især to måneder og i forhold til ovenstående forudsigeligt, nemlig juni og juli med henholdsvis 26 og 20 døde, mens de omkringliggende måneder maj og august tegnede sig for 11 og 9. Ser vi på de øvrige år, er der 31 døde pionerer i 1944, 9 døde i 1943 og én enkelt i 1942 mod tre døde pionerer i 1946. Tallene kan imidlertid skjule flere dræbte minerydere i august og september, fordi der har været tale om ikke-uddannede pionerer. Alligevel er sammenfaldet mellem antallet af optagne miner i juni og juli 1945 og antallet af døde i samme tidsrum påfaldende. Jeg har ikke fundet en fortegnelse over ulykkerne opgjort eksempelvis måned for måned.

Det opskruede tempo bekræftes imidlertid også af Dienstgruppe Dänemarks afsluttende rapport, hvori det understreges, at arbejdet skulle udføres hurtigt bl.a. på grund af den trængte økonomiske situation i et nødlidende Europa, hvorfor landbrugsområder hurtigst muligt skulle reetableres, men også for at undgå unødvendige uheld. Det var i hvert fald den mere eller mindre officielle forklaring på, at man havde så travlt.⁴⁵ I rapporten anføres

det, at det var et ønske fra både dansk og engelsk side, at minerne skulle fjernes hurtigt. Argumentationen forekommer umiddelbart korrekt og rimelig, ikke mindst i forhold til bekymringen for unødvendige (civile) ofre. Spørgsmålet er naturligvis, hvor meget den minerede landbrugsjord reelt ville betyde i den store europæiske sammenhæng. Mere indlysende er det, at både danskere og briter ville have glæde af at arealet blev ryddet hurtigt. Den akutte fare for civile mineulykker ville blive elimineret. Landbrugsjord ville kunne blive reetableret og forsyningsmulighederne fra Danmark til Tyskland og Storbritannien ville blive forbedret, og den danske tilbagevenden til førkrigstidens forhold ville få et stort boost.

Det høje tempo og de mange forskellige minetyper komplicerede også opgaven. S-minerne (M35) var de mest frygtede, fordi de ved blot et par kilos tryk sprang ca. 75 cm op i luften, hvor de splintredes, og metalstykker fløj gennem luften. Denne mine var særligt svært at få øje på ikke mindst i bevoksede områder, og skulle efter værnemagtens forskrifter ryddes liggende på maven. Det

En tysk pioner (tv) og en dansk kontrollant studerer et af de uundværlige tyske minekort. Foto: Folke Petersson.

var således forbudt at lede efter denne mine-type med minesonder og minesøgere. Derudover måtte der af sikkerhedsmæssige årsager kun være tre mand i nærheden. Sikkerhedsforskrifterne var tidskrævende og blev ikke brugt af Hauptmann Geuer, og i den afsluttende rapport fra Dienstgruppe Dänemark anføres det, at mange af ulykkerne kunne føres tilbage til netop denne minetype, men altså også tempoet.

Trods svære betingelser kørte Hauptmann Geuer på briternes og major Hollands tilskyndelse alligevel på med største hast, hvilket fik uheldige følger. Kun gennem pionerernes hårde indsats og med svære tab i form af døde og sårede lykkedes det at blive færdig med opgaven, som der står i den tyske afrapportering. Den tyske rapport placerede således ansvaret for det høje tempo hos briterne.

Fra major Holland har vi imidlertid en interessant redegørelse fra hans inspektion i Oksbøllejren 7. september 1945, der i dansk oversættelse lyder: "at det er af største Betydning, at enhver lægger alle kræfter i, for at søge dette arbejde fuldført paa Rekordtid. Der presses hårdt på fra de danske Myndigheder for at faa befriet Landet for den Byrde, Indkvartering og Forplejning af det tyske Minekommando repræsenterer for Kommunerne." Interessant nok antyder Holland altså, at det høje tempo i virkeligheden skyldtes dansk utålmodighed.

Arbejdspresset er dog ikke hele forklaringen. Således ændrede tyskerne også deres arbejdsmetode. Man havde i begyndelsen forsøgt at rydde minerne ved at arbejde i række og geled. Denne metode viste sig imidlertid for farlig, hvorfor det blev almindeligt at arbejde i flere felter samtidigt i mindre hold og med større afstand, hvorved man nedsatte antallet af tab betydeligt.⁴⁶ Kaptajn Wieth-Knudsen anførte desuden i sin beretning, at de ulykker, der skete her i landet, som regel skyldtes minørernes (pionerernes) mangelfulde uddannelse, idet en del, som nævnt, aldrig havde arbejdet med miner før. Mange ulykker kan dog kun forklares ved skader, tekniske mangler eller defekter i tændere, der udløstes ved den mindste berøring.⁴⁷

Tyske pionerer på ladet af en lastvogn. Bagved ses ambulancen, der kunne rekvireres i forbindelse med en ulykke. Pionererne blev desuden altid ledsaget af tyske sanitetssoldater. Foto: Folke Petersson.

Fodfolksminerne var de farligste at rydde, mens pansermineløserne var mindre farlige, men når ulykken indtraf, var tabene større.⁴⁸ Dertil kom unøjagtigheder i minekortene, der gjorde rydningen langsommere og mere usikker. Sådanne forhold gjorde, at tyskerne ikke kunne opfylde det af englænderne opstillede krav om at rydde gennemsnitlig én mine på fem minutter, som Wieth-Knudsen skriver. De danske kontrollanter havde kun tre sårede, hvilket Wieth-Knudsen anså for rent held.⁴⁹

Af nogle rapporter fra Dansk Minekontrol fra slutningen af september 1945 fremgår det enstemmigt, at det havde været uhensigtsmæssigt, at de tyske styrker ikke i alle henseender var underlagt de danske kontrollanter. Samt at de danske kontrollanter (ikke pionererne fra brigaden, men især de genindkaldte) skulle have været udvalgt med større omhu og have haft en bedre uddannelse. Rapporterne er i øvrigt ligeledes enige om, at samarbejdet med de tyske officerer og befalingsmænd har været upåklageligt.⁵⁰

Døde pionereres klub

I filmen *Under Sandet* antydes det, at de tyske minerydderes unge alder og deres uerfarenhed også skal have medvirket til de mange ulykker. Denne opfattelse lægger sig jo fint i forlængelse af Wieth-Knudsen, men er ikke hele forklaringen. Folke Petersson mener, at det fortrinsvis drejede sig om unge mænd omkring de 20 år, men der var, efter hans mening, ikke tale om hverken børn eller store drenge omkring konfirmationsalderen.

Igen kan undersøgelsen af gravstenene måske kaste lidt lys over spørgsmålet omkring mineryddernes alder. Gravstenene fortæller naturligvis intet om det store flertal, som trods alt overlevede, og altså heller ikke om de mineryddere, der ikke var pionerer eller hvis denne betegnelse af en eller anden grund ikke kom med på gravstenen.

Således kan man ved at besøge kirkegårdene se, at pionererne er begravet ved siden af grenadiere, feldwebler, gefreiter etc. Det kunne tyde på, at de også havde mistet livet i forbindelse med minerydningen, men det ved vi bare intet sikkert om. Alligevel kan undersøgelsen give et vink, og den fastslår, at det var unge folk med en gennemsnitsalder på 17-18 år, der arbejdede i minefelterne både før og efter den tyske kapitulation. Dette forhold skal formentlig delvist forklares med, at de tyske soldater, som krigen skred frem blev yngre og yngre og med et stadig kortere uddannelsesforløb. Tallene peger på, at det ikke var usædvanligt, at den tyske værnemagt under besættelsen benyttede soldater fra 17-års alderen. At der ikke forekommer 16-årige blandt de døde inden befrielsen kan bero på en tilfældighed. Til gengæld var det ikke usædvanligt, at en

En dræbt tysk artillerist og en pioner fra februar 1944. Vi ved, at nedlæggelsen af minerne også var farligt arbejde, og at tyskerne selv oplevede en del ulykker i den forbindelse. Fovrfeld Gravlund, Esbjerg.

En tysk pioner på 19 år og en menig på 21 år, som døde med en dags mellemrum. Samme ulykke eller to forskellige? Vi ved det ikke. I juni og juli 1945 led de tyske pionerer de største tab.

En tysk pioner, der døde et par måneder efter sin 17-års fødselsdag, blev formentlig dræbt i forbindelse minerydningen efter befrielsen. Det samme kunne gælde underofficeren (Uffz.). Det kan måske endda dreje sig om samme ulykke.

minerydder på omkring 20 år allerede havde gjort front-tjeneste ved Østfronten. Et enkelt eksempel kunne være Paul Koch, født 14.10.1922, som altså var 22 år, og i hvis papirer er anført, at han havde mistet sit kørekort i forbindelse med "Fronteinsatz in Russland".⁵¹ Paul Koch vil blot være et af mange eksempler.

For at perspektivere dette, kan det nævnes, at årgang 1928 var den sidste årgang, der blev indkaldt til krigstjeneste i Det Tredje Rige. Samtidig ved vi også, at der i Folkestormen i Berlin i krigens absolutte slutfase deltog drenge helt ned omkring 14-15 års-alderen (årgang 1930-31).⁵²

Måske var forplejningen heller ikke altid tilstrækkelig. I hvert fald kender vi en klage dateret den 28. juli 1945 fra den tyske kaptajn Geuer til den danske major Florian-Hansen, hvor den tyske kaptajn klager over kritisable forhold. Geuer klagede over, at der er disciplinære problemer mellem de tyske mineryddere og deres officerer, da disse ikke kunne holde deres løfter over for deres underordnede, hvilket igen skyldtes, at man fra dansk side ikke holdt sine løfter. Desuden understregede Geuer i sit brev, at madrationerne ikke alle steder var tilstrækkelige, og derfor måtte han bl.a. bede om forhøjelse af kødrationerne til 1. og 3. kompagni fra 1233. bataljon.⁵³ At det ikke blot var tomme fraser bekræftes af gruppechef Thomsen (Oksbøl), der i sin afrapportering oplyser, at forsyningerne i begyndelsen ikke var tilstrækkelige på grund af det farlige og opslidende arbejde, og at Thomsen og hans gruppe hos Pionerkommandoet forsøgte at hæve tildelingen af dette og hint – men forgæves.⁵⁴ Geuers ulykkesstatistik taler også sit tydelige sprog: "Indtil den 25. juli 1945 havde regimentet 117 døde, 123 hårdt sårede og 148 let sårede. Disse tal behøver ingen forklaring, da de taler for sig selv".⁵⁵ Frustrationerne var til at tage og føle på, og det er klart, at de mange dødsfald og de medfølgende disciplinære problemer ikke havde en gavnlig effekt på moralen.

Af den tyske rapport fra Dienstgruppe Dänemark fremgår imidlertid også andre grunde som komplicerede opgaven – at eksempelvis flyvesand og oversvømmelser komplicerede

minerydningen yderligere, idet det betød, at minekortene derfor ikke længere passede.⁵⁶ Det medvirkede antageligt til, at arbejdspress og tempo blev sat i vejret, fordi opgaven således kun blev vanskeligere, som tiden gik.⁵⁷ Op til 12.000 miner blev dagligt ryddet, og dette hastværk betød, at felterne skulle kontrolleres igen.

De tyske dødstal er imidlertid besværlige at få hold på. Major Stanley Holland angav selv ved afslutningen den 21. september 1945 antallet af dræbte til 158, alvorligt sårede 180 og lettere sårede 184. Det vil sige i alt 522 tilfælde.⁵⁸ Tallene er næppe helt forkerte, men dog lidt anderledes end de tal som kendes fra en meddelelse fra Pionerkommandoet af 4. oktober 1945, altså umiddelbart efter afslutningen. Papiret er højst sandsynligt dikteret af Wieth-Knudsen og her står 149 dræbte, 165 hårdtsårede og 167 letsårede altså i alt 481.⁵⁹

Dienstgruppe Dänemarks rapport kom senere end major Hollands tal, og her gøres regnestykket op til 179 døde tyske soldater, mens 165 blev hårdt såret og 167 let sårede (mistet arm eller ben).⁶⁰ Det vil sige i alt 511 i perioden 10. maj til 1. september 1945. Det samlede antal (Minen- samt Sprengkommando) opgør rapporten til 214 dræbte og 377 registrerede ulykkestilfælde.⁶¹

Det vil sige godt 7 % blev dræbt, hvis vi holder os til 179 dræbte fra minekommandoens ud af de 2.500 pionerer. Hvis vi derimod udregner tabsprocenten med de tal, som Wieth-Knudsen og Skjoldager angav som antallet af egentlige mineryddere, altså 2/3 af 2.500-2.600 dvs. ca. 1.700, så er tabsprocenten omkring 10,5 %. Tal som Wieth-Knudsen i 1946 vurderede som små i forhold til tabene i andre lande.⁶² Der var ingen tab blandt de danske kontrollanter, kun tre sårede og så et dødfald, der ikke havde relation til minerydningen.⁶³ Regner vi med Wieth-Knudsens 149, er tallet knap 6 % eller 8,7 %. Wieth-Knudsen skrev selv, at de tyske tab var hver femte minør/pioner, fordi han regnede både dræbte og sårede som tab.

Det har således ikke været muligt endegyldigt at afgøre, hvorvidt 149, 158 eller 179 dræbte er det mest korrekte.

Tysk Minør dræbt i Minefelt

Efter Optagning af Landminer ved Skagens Gren i Gaar blev et Felt, som man mente var rensat, afprøvet paa den sædvanlige Maade ved, at de tyske Minører foretog en March ind over Feltet, før det kunde erklæres for rensat. Under Marchen skete en voldsom Eksplosion, idet en glemt Mine eksploderede under en af Soldaterne, der blev dræbt paa Stedet, medens en anden Minør blev alvorligt kvæstet af Sprængstykkerne.

Notits i Aalborg Stiftstidende 30. juni 1945, der beskriver en mineulykke, som de kunne gå for sig overalt, hvor der ryddedes miner.

Personligt hælder jeg mest til Wieth-Knudsens tal, fordi det er de ældste, og fordi han efterfølgende udsendte flere skrifter, hvor han anførte 149 dræbte, og således flere gange havde muligheden for at rette tallet, hvis der var tale om en trykfejl.

Dertil kommer dog også civile danske tab. Således husker Folke Petersson et par lokale unge mænd fra Ringkøbing-området, der hjalp til med transporten af miner på deres vogn hen over klitterne og ned til stranden. De blev dræbt i forbindelse med sådanne transporter, fordi en mine af uvisse årsager detonerede.⁶⁴ En anden af sikkert væsentlig flere episoder med civile danske ofre, var en ulykke ved Outrup den 3. juni 1945, hvor tre brødre blev dræbt af en mine i Orten plantage nord for Varde.

Grundet opmærksomhed på afmærkning og indhegning af minefelterne fra bl.a. de danske myndigheders side, undgik man formentlig et endnu større antal civile dræbte.

Interessant er det imidlertid at konstatere, at penneføreren i den tyske rapport om Dienstgruppe Dänemarks arbejde rettede sin anklage mod den britisk ledede fase af

minerydningen og det forcerede arbejdstempo, der næppe altid tillod den nødvendige forsigtighed. Og ansvaret for de store menneskelige omkostninger i forbindelse med minerydningen placeredes hos major Holland og englænderne. Danskerne spiller slet ingen rolle i rapporten, hvilket også er en interessant observation set i forhold til debatten omkring et dansk ansvar.

Alt synes dog at pege på, at det først og fremmest var det høje tempo, som gjorde minerydningen langt farligere, end den burde have været. Det er mere uklart, hvorvidt danskerne kunne have gjort mere for at få major Holland til at sænke tempoet, men begge parter havde dengang interesse i at få opgaven afsluttet hurtigt. Tværtimod peger Hollands udsagn på det modsatte, nemlig at de danske myndigheder pressede ham til at sætte tempoet i vejret. Det havde naturligvis set godt ud i dag, hvis de danske myndigheder havde forsøgt at få briterne til at sætte tempoet ned, men det har jeg ikke fundet noget, der tyder på, at de forsøgte. Briterne var sejrherre, befriere og blev opfattet med stor sympati, og blandt andet derfor modsatte danskerne sig vel ikke deres ordrer.

Minerydningens afslutning

Minerydningen var med enkelte undtagelser i hovedsagen løst allerede den 22. september 1945, herefter opløste englænderne enheden, og 2.059 mand med fuld udrustning og køretøjer blev overført til yderligere opgaver til Tyskland. Samtidig overførtes 270 mand til den såkaldte Sprengkommando samt til en mindre arbejdskommando.⁶⁵ Således manglede man i foråret 1946 endnu efterkontrol af en række felter. Det drejede sig især om strækningen fra Nymindegab til nord for Blåvandshuk og hele Skallingen. Opgaven bestod først og fremmest i at rense den for dansk økonomi så vigtige landbrugsjord, så også disse områder igen kunne åbnes for landbruget og offentligheden.

Til dette formål havde man grupper på to, der var indkvarterede privat hos bønderne. Disse skulle nu med hest

og plov gennempløje for at sikre at jorden var 100 % fri for miner. Denne opgave krævede ifølge den tyske rapport et helt særligt mod og koldblodighed. Opgaven var yderst nervepirrende, fordi minerydderen i tilfælde af en detonation ville blive dræbt. I den forbindelse spillede de dårlige erfaringer fra det forhastede minerydningsarbejde

fra det forgående år ind. Kun takket været sikkerhedsforanstaltninger krævede dette arbejde kun ét offer.⁶⁶ I det samme tidsrum arbejdede panserkommandoen, hjemmehørende i Oksbøllejren, i klitlandskabet og i det sumpede terræn på Skallingen. Her kørte de tyske kampvogne hen over minerne og detonerede dem, hvilket som regel

Tyske mineryddere fra MIKO (Minekommando Dänemark) i Sydlejren i Oksbøl, 1946. Måske et søndagsbillede. I hvert fald er soldaternes uniformer meget forskellige bl.a. ses kampvognsfolk i sorte uniformer. De to officerer ser ud at komme fra henholdsvis hæren og luftvåbnet. Officererne har lov til at bære deres ordner, og man aner en pistol hos officeren, der er nummer fem i forreste række fra venstre. Foto: Museumscenter Hanstholm.

Strøminerfelterne på Skallingen var de mest komplicerede felter at rydde. Skallingen blev aldrig ryddet færdig og blev derfor afspærret for offentligheden. Blaavandhuk Lokalhistoriske Arkiv.

resulterede i kvæstelser. Dertil anføres det i den tyske rapport, at ud over minerne kæmpede de modige folk, som der står i Dienstgruppe Dänemarks rapport, med varme- og myggeplage i det fugtige område. Skallingen var kun blevet ryddet yderst overfladisk og skabte store problemer for panserkommandoen.⁶⁷

I Oksbøl fortsatte arbejdet på vestkysten og Skallingen indtil 21. juni 1947. Derudover havde man foretaget efterkontrol på en lang række lokaliteter, bl.a. Vejers Strand, Blåvand, Oksbøl, Oksby, Børsmose, Grærup, Henne Strand, Nymindegab, Stauning, Thyborøn og Hansted.⁶⁸

Den 1. januar 1948 blev minekommandoen i Oksbøl, der nu kun bestod af seks mand, hjemsendt til Tyskland. En lille restgruppe stod herefter for den sidste oprydning af miner indtil oktober 1948.⁶⁹

Konklusion

Historien om minerydningen gik muligvis i glemmebogen i det meste af Danmark, men i den nuværende Varde Kommune levede den videre, fordi en lille rest af tyskernes

minering af den jyske vestkyst blev opgivet og derfor blev tilbage på Skallingen, hvorfra de sidste miner forsvandt i 2012.

Synet på minerydningen tog en kritisk vending med Helge Hagemanns bog *Under tvang*, hvori han hævdede at Danmark dengang havde begået krigsforbrydelser. Det skyldtes, at det var tyske soldater, som efter besættelsen blev beordret til at rydde den jyske vestkyst for miner, hvorved mellem 150-200 omkom.

En nærmere undersøgelse af sagen viser imidlertid, at briterne ingen krigsfangelejre og dermed heller ingen krigsfanger havde i Danmark. Derfor var der ikke i egentlig forstand tale om, at briterne eller danskerne brugte krigsfanger til farligt arbejde og derved kom i konflikt med Genevekonventionerne, som både Danmark og Storbritannien havde underskrevet. I første omgang beordrede briterne de tyske pionerer ud af marchgrupperne, der kort efter befrielsen var på vej ud af Danmark, siden supplerede man med soldater hentet fra britiske krigsfangelejre i Tyskland.

Alle tyske soldater, der deltog i minerydningen, hørte under den såkaldte Minenkommando, som var en militær enhed, der i princippet fungerede som under krigen og besættelsen blot under britisk og dansk kontrol. Derfor var der ikke tale om brug af krigsfanger til minerydning i traditionel forstand. Det gør imidlertid ikke tabene mindre, og uanset hvordan vi vender og drejer det, så mistede mange tyske mineryddere livet. Krigsfanger eller ej – tabene er de samme.

Alt synes at pege på, at hovedårsagen til de mange dræbte skal findes i det opskruede arbejdstempo. Tempoet fastsattes af den britiske major Stanley Holland, der efter eget udsagn reagerede på et pres fra de danske myndigheder. Dette giver altså danskerne andel i, at tabene blev så høje. I den tyske rapport fra 1948 blev anklagen imidlertid rettet direkte mod den britisk ledede fase af minerydningen (1945) og det forcerede arbejdstempo, der ikke tillod den nødvendige forsigtighed.

Sagen var jo den, at både briter og danskere havde interesse i af få afsluttet minerydning hurtigst muligt. Det høje

tempo gjorde helt givet minerydningen langt farligere end den burde have været, og må anses som hovedårsagen til de mange dræbte. Dertil kom en række andre årsager, fx tyder det på, at forplejningen næppe altid var tilstrækkelig i forhold til det farlige arbejde. Ydermere var der påvirkninger af vind og vejr. Ansvar for de store menneskelige omkostninger i forbindelse med minerydningen placerede tyskerne selv efterfølgende hos major Holland og ikke hos danskerne.

Som tiden går, udviskes mellemregningerne. Besøger man den jyske vestkyst i 2015, vil man mange steder kun blive mindet om Anden Verdenskrig og den tyske besættelse i form af de betonbunkers, der ligger strøet i vandkanten. Hvorimod de lange afspærringer med pigtråd, tjekkiske pindsvin og selve minefelterne er væk – og heldigvis for det! Meget forsvinder med tiden, og vi vænner os til tingene, som de ser ud for os her og nu.

En Panzer III på kontrolkørsel på Skallingen. Denne form for rydning af panserminer var ikke ufarlig, men på den anden side heller ikke livsfarlig. Eksplosionerne kunne undertiden være så kraftige, at det kunne slå føreren af køretøjet bevidstløs, og han kunne pådrage sig nogle kvæstelser. Foto: Blaavandshuk Lokalhistoriske Arkiv.

Den kritik af minerydningen, der blev rejst i Danmark i 1990'erne, skal nok især forklares med, at vi i de mellem-liggende år radikalt har ændret vores syn på blandt andet Tyskland og tyskere. I tilfældet omkring minerydningen på den jyske vestkyst er det min fornemmelse, at tiden har været medvirkende årsag til, at begivenhederne siden er kommet til at stå i et mere dystert skær. Når minerydningen i dag opleves som et grumt og stødende kapitel, er det fordi verden har ændret sig meget, og fordi den gamle fjende nu er en venligtsindet nabo. Og godt også for det!

En anden grund kunne være, at vi siden Anden Verdenskrig har vænnet os til, at freden er vejen til fremtiden. Sådant var det ikke dengang. Nazismen ville krigen, den ville udslette Sovjetunionen og begik folkedrab på jøderne. Det er svært, mange år senere at fatte dette vanvid, men det var formentlig en årsag til, at den danske befolkning i mange år fandt det i sin orden, at tyskerne,

Kontrolkørsel med tyske kampvogne. Rydningen foregik ved, at køretøjerne kørte ind i minefeltet først med det højre bælte, mens det venstre var i minefrit terræn. Kampvognene trak nu tre svære ståltromler (fremstillet på Varde Stålværk), og disse detonerede nu de miner, der befandt sig i området mellem de to bælter. Foto: Blaavandshuk Lokalhistoriske Arkiv.

på briternes foranledning, selv skulle rydde minefelterne i Danmark efter krigen.

Anden Verdenskrig havde været ufattelig blodig, og de tab, der var i forbindelse med minerydningen, var høje i fredstid og efter dansk målestok i særdeleshed, men set i den store sammenhæng måtte man acceptere dem.

For 70 år siden var rollerne meget anderledes, og samfundets værdier har også ændret sig. Historiske fakta kommer derfor ofte til at stå i et anderledes og måske ligefrem stødende lys, og når mellemregningerne langsomt forsvinder, kan et mørkt kapitel med tiden let blive endnu mørkere. *Der er mere Under Sandet* end en dramatisk film lader os ane, men kan den få os til at påskønne den enorme værdi af det farlige arbejde, som unge tyske soldater udførte med livet som indsats, for at befri Danmark for miner, er det vel passende.

John V. Jensen kan kontaktes på jjv@vardemuseum.dk

Noter

1. *Aktuelt* 1966. Minefare på Skallingen er skrivebordsteorier.
2. *Randers Amtsavis* 11.12.1965. Børn graver i sprængstof. Turisterne morer sig i tyske minefelter.
3. Se Ottawa Treaty: www.icrc.org/ihl/INTRO/580.
4. Transportudvalget 2011-12, TRU alm. del Bilag 420. Brev fra Kystdirektoratet. 16.08. 2012.
5. *Jyllands-Posten* 14.07.2005. Minerydning på Skallingen for 300 mio. kr. Se i øvrigt Peter Borberg & Thorsten Asbjørn Lauritsen: *Minerydning Skallingen. Historien om Danmarks sidste minefelt*. Aarhus 2012.
6. *JydskeVestkysten* 11.04.2008. Minerydning på Skallingen kostede 100 millioner kroner.
7. John V. Jensen & Christian Ringskou: Anden Verdenskrig i Vestjylland – en introduktion til årets tema. *opdatering* 2012, s. 17-29.
8. Dansk Minekontrol v. Jydk-Fynske Kommando, Aarhus december 1945. Hovedpunkter til Orientering for Pressen ved Møde i December 1945.
9. D.A. Wieth-Knudsen: Minerydning i Danmark. *Tidsskrift for Ingeniørofficerer* 14. årg. 1943-45, s. 134.
10. Afsluttende rapport fra Dienstgruppe Dänemark ultimo 1948. Rapporten må være udarbejdet af lederen af Dienstgruppe Dänemark Günter Toepke og hans tyske stab. Politiets efterretningstjeneste, materiale vedr. Dienstgruppe Dänemark, 1353, Rigsarkivet.
11. D.A. Wieth-Knudsen: Minerydning i Danmark. *Folk og Værn* 1946, s. 136.
12. Wieth-Knudsen 1946, s. 136.
13. *Rigsdagstidende*, tillæg A 1945, 14. maj 1945 sp. 161f.
14. Kriegstagebuch des Wehrmachtbefehlhabers Dänemark, 9.5.1945.
15. Wieth-Knudsen 1946, s. 137; D.A. Wieth-Knudsen: Den danske Brigades Pionerkommando i Sverige. *Militært Tidsskrift* 76. årg. 1947, s. 256.
16. Orientering vedr. Minekommando Danmark signeret af Stanley Holland. Udateret (antageligt maj 1945).
17. Wieth-Knudsen 1947, s. 256.
18. Afsluttende rapport fra Dienstgruppe Dänemark ultimo 1948, s. 4-5; 10. En bataljon består af 400-1000 soldater.
19. Wieth-Knudsen 1943-45, s. 137.
20. Wieth-Knudsen 1947, s. 258. W-K skriver 2600. I den tyske rapport fra Dienstgruppe Dänemark er tallet 2500, s. 10.
21. H.J. Skjoldagers rapport, s. 1. Forsvarets arkiver, RA 1010, Rigsarkivet.
22. Helmut Wolff: *Deutsche Kriegsgefangenen in britischer Hand. Ein Überblick*. München 1974, s. 84.
23. Afsluttende rapport fra Dienstgruppe Dänemark ultimo 1948. Min oversættelse. Man kan naturligvis indvende, at det bare er tyske floskler for at tækkes danskerne. Jeg tror dog, at det er oprigtigt ment, men det er klart, at det har taget sig anderledes ud for den soldat, der mistede sin kammerat o.l.
24. Der står ganske vist 240, men dette må være et diktionsfejl på tysk lyder 214 og 240 næsten ens, således står der 214 døde lige inden.
25. Wieth-Knudsen 1946, s. 137.
26. Richard Bessel: *Germany 1945. From war to peace*. New York 2009.
27. Wieth-Knudsen 1943-45, s. 137.
28. Tagebuch Pionier Armin Sütel, 1. kop. Panzer Pionier Bataljon 1233 (Mineräumbataillon).
29. Tagebuch Pionier Armin Sütel, 1. kop. Panzer Pionier Bataljon 1233 (Mineräumbataillon).
30. Tagebuch Pionier Armin Sütel, 1. kop. Panzer Pionier Bataljon 1233 (Mineräumbataillon).
31. Stanley Holland: Den danske brigade – som jeg oplevede den. *Brigadebladet* april 1992. Hollands erindring modsiges i øvrigt af nogle af de danske gruppeføreres afrapportering fra oktober 1945.
32. Holland, s. 9.
33. Wieth-Knudsen 1943-45, s. 137.
34. Meddelelse fra oversergent E. Frost 21.9. 1945.

35. Herbert Marcus: *Den danske Brigade i Sverige 1943-45. Pionerkommandoet*. Den Danske Brigadeforening (DANFORCE) 1995, s. 34; H.J. Skjoldagers rapport, s. 1; Forsvarets arkiver, RA.
36. Wieth-Knudsen 1947, s. 139.
37. Se også John V. Jensen: Danmark en god mand – eller soldaten fra Stalingrad, der sparede Danmark for millioner og hjalp tidligere nazividskabsmænd på flugt. *opdatering* 2013, s. 85-94.
38. Interview med Günter Toepke v/Henrik Havrehed 18.-19. april 1983 samt 4.-5. november 1983. Rigsarkivet.
39. Der fandtes ganske vist mindre interneringslejre for kriminelle tyske elementer i Danmark som Pilhuslejren ved Karup, Masnedø og Mosede ved Køge. Intet tyder dog på, at disse leverede soldater til minerydningen.
40. Wieth-Knudsen 1943-45, s. 142; Dienstgruppe Dänemarks rapport s. 16. Rapporten er skrevet senere og har et lidt højere tal: 1.391.413 ryddede miner.
41. Tagebuch Pion. A. Sütel, 1. kop. Pa. Pi. Btl. 1233. Oplysningen stammer fra Uffe Bregendahls dokumentar "Den skjulte død" www.tvmidtvest.dk/bunkerne/bunkerne-9-den-skjulte-dod#player, hvor dagbogsbladet gengives.
42. Synspunktet fremsættes af Bent Anthonisen i "Den skjulte død".
43. Wieth-Knudsen 1943-45, bilag 5. Gennemsnittet var ca. 8.500 optagne miner dagligt fra 1.6.-22.9.1945.
44. Tak til Leif Sepstrup, der venligst har sendt et dokument med en oversigt over alle grave på de tyske flygtninge- og krigskirkegårde i Jylland. I alt 11.695 grave.
45. Dienstgruppe Dänemark Rapport, RA, s. 9.
46. Wieth-Knudsen 1947, s. 259.
47. Wieth-Knudsen 1947, s. 262.
48. Wieth-Knudsen 1943-45, s. 146; meddelelse fra oversergent E. Frost 21.9. 1945.
49. Wieth-Knudsen 1943-45, s. 147ff.
50. Meddelelser fra henholdsvis oversergent E. Frost og reserveløjtnant Thomsen.
51. Politiets efterretningstjeneste, Materiale vedr. Dienstgruppe Dänemark, RA 1353, ks. 6.
52. Peter Doyle: *World War II in Numbers*. London 2013, s. 211.
53. Dette forhold bekræftes af Meddelelser fra henholdsvis oversergent E. Frost og reserveløjtnant Thomsen fra oktober 1945.
54. Meddelelse fra reserveofficer F.C. Thomsen 25.9. 1945.
55. Notatet er optrykt i Helge Hagemann: *Under tvang. Minerydning ved den jyske vestkyst i 1945*. København 1998, s. 57. Originalen findes på Rigsarkivet. Min oversættelse.
56. Dienstgruppe Dänemark Rapport, RA, s. 10.
57. Tilsvarende kunne man i forbindelse med massive regnskyl på Balkan i maj 2014 læse i aviserne, at oversvømmelserne også forstyrrede omkring 120.000 ueksploderede miner fra krigen i Bosnien 1992-95 og desuden flyttede advarselsmarkeringerne ved felterne. Se fx www.independent.co.uk/news/world/europe/balkan-floods-land-mines-dislodged-as-3000-landslides-hit-towns-in-bosnia-and-serbia-9394118.html.
58. Marcus, s. 40. De 158 dræbte er således højere end de 149, som har været standard i de danske beretninger.
59. Meddelelse fra Pionerkommandoet, København, den 4. oktober 1945 og de samme tal gentages i Dansk Minekontrol v. Jydsk-Fynsk Kommando, Aarhus december 1945. Hovedpunkter til Orientering for Pressen ved Møde i December 1945.
60. Tallet 179 døde stammer fra Dienstgruppe Dänemarks egen rapport, mens D.A. Wieth Knudsen skriver 149 døde, men har det samme antal hårdt- og letsårede. Der synes at være at tale om en trykfejl, men tallet er i virkeligheden usikkert, da jeg ikke har kunnet finde nogen liste med optegnelser over de dræbte.
61. Dienstgruppe Dänemark Rapport, RA s. 11.
62. Wieth-Knudsen 1946, s. 137f.
63. Marcus, s. 41.
64. Folke Petersson interview 15.12. 2015.
65. Dienstgruppe Dänemark Rapport, RA s. 5.
66. Dienstgruppe Dänemark Rapport, RA s. 11.
67. Dienstgruppe Dänemark Rapport, RA s. 12.
68. Dienstgruppe Dänemark Rapport, RA s. 12.
69. Dienstgruppe Dänemark Rapport, RA s. 13.